

הספרות: משחק באורך חיים שלמים

כן, הספרות היא משחק בשבילי. זה לא מקטין
אותה בשום צורה.

קיץ. ליטא. אנחנו בדרך לאגם – שביל באורך כשני קילומטרים דרך היער. השביל מתחיל מבית הספר שבו למדו האמהות שלנו שני עשורים קודם לכן, ונגמר בירידה תלולה, שבה היער הופך לשורשי אורנים בחול, שמתמעטים והופכים לחול סתם, שהופך למים צלולים. מדי פעם אנחנו סוטות קצת מהשביל כדי לאכול כמה אוכמניות ופטל מהשיחים.

אנחנו לא מתפעלות מהנוף, כי הוא חלק מאיתנו, לכן אנחנו צריכות משחק לדרך. "רוצה את להיות קטולוס, ואני אהיה קטילינה?" שואלת סשה. "אני לא חושבת שהם נפגשו," אני אומרת. "עד שקטולוס הגיע מוורונה לרומא, קטילינה כבר הוצא להורג." "לא נורא," אומרת סשה. "נגיד שהם הספיקו להיפגש. נגיד שקטולוס הגיע לעיר קצת קודם. גאיוס, אתה בא לשתות יין? יש לך שירים חדשים?"

בנות כמה אנחנו? אחת-עשרה, שתיים-עשרה? בכל אופן צעירות מכדי לשתות יין. מזל שהוא דימוני. לא רוצה לחשוב איזה גועל נפש היה היין בשלהי ימי הרפובליקה הרומית. סשה גדולה ממני בשנה, אבל אני מרגישה קצת יותר בוגרת, ורוב הזמן יש לי שירים חדשים, לא בלטינית, לא על אהבה ולא מלאי קללות מטורפות. למעשה, הם אפילו לא טובים. אבל אני כותבת שירים, ולכן במשחק הזה אני קטולוס.

"אתה חייב לשמוע את זה, לוקיוס," אני אומרת, ומתחילה להקריא מהזיכרון. משחק התפקידים הילדי נמזג בהיסטוריה האלטרנטיבית שהמצאנו – אצלנו קטילינה הוא דמות חיובית, לא ברור איך בדיוק הגענו לזה – שנמזגת בשירים. קריאה יוצרת משחק שיוצר כתיבה שיוצרת משחק שיוצר עוד קריאה. עברו מאז שלושה עשורים וסשה

לא כאן, כך שאני צריכה לשחק עם עצמי. אבל הסכמה הבסיסית לא השתנתה. מצד שני, היום יש לי קוראים, אז אולי אני בעצם משחקת בקבוצה? הלא חרוז טוב הוא כמו קליעה לסל.

כן, הספרות היא משחק בשבילי. זה לא מקטין אותה בשום צורה. מיליוני אנשים בוגרים בעולם מתרגשים במלוא הכנות והרצינות ממשחקים: כדורסל, כדורגל, טניס, וכל המשחקים האמריקאיים האלה שאני לא מצליחה להבין. כולם זוכרים שמדובר במשחק, בעיסוק שנועד להנאה ולשעשוע, אבל זה לא גורם לרובנו להניח שזה הופך אותו ללא רציני – מפני שהעמל הוא אמיתי, והדמעות, הפציעות, הזיעה, וקשת הרגשות הענקית – כולן אמיתיות, והשאיפה לשלמות היא אמיתית. כך גם בספרות, לפחות עבור מי שזוכר, כמוני, כיצד חווה את הספרים כילד.

יש סופרים ומשוררים שנולדו לכתיבה, כלומר, החלו לכתוב מפני שנמשכו לכתיבה מלכתחילה. יש אלה שנולדו לקרוא, שהם בראש ובראשונה קוראים, נהנים מקריאה. אלא שמקומה של הקריאה בחייהם התנפח והפך למגרש תלת־ממדי שבו הם מצאו את עצמם משחקים, ובסופו של דבר הופכים לשחקנים פעילים יותר מכפי שתכננו: לאנשים שממשיכים לקרוא, אבל מתחילים גם לכתוב. זה בדיוק מה שקרה גם לי. כל השעות הארוכות ביער או בחצר של בית סבי, היו למעשה החניכה שלי לכתיבה, תקופת הניסיון שלי לקראת עלייה לדרגת שחקנית פעילה יותר. אין זה מקרי שחלק גדול משריי המוקדמים, שנכתבו כעשור וחצי אחרי המשחקים הללו, בארץ אחרת ובשפה אחרת, ונכנסו לספרי הראשון (ואף יותר מכך – אלה מהם שלא נכנסו לספר), נכתבו על דמויות בדויות או ישירות מפיהן. ההתבגרות, ההגירה, המעבר לשפה אחרת ונסיבות אחרות של נעוריי אמנם גרמו לי לעצור את המשחק לכמה שנים, אבל כשחזרתי אליו, המשכתי בדיוק מהמקום שבו עצרתי כילדה.

לזהות שלנו כקוראות, שבסופו של דבר צמחה, במקרה שלי, לכדי חיים של כתיבה ותרגום, היו שורשים ברורים לא פחות משורשי האורנים בירידה אל האגם, ובלתי־נפרדים מהם. השורשים הללו צמחו מהאדמה שטיפחו הנשים הבוגרות בחיינו: האמהות, הסבתות, הדודות. הן אלה שהביאו לנו ספרים ולקחו אותנו ליער ולאגם ההוא והניחו לנו לשחק בלי לזרוק הערות ציניות. הן נתנו לנו להבין שבמשחק הזה אפשר להמשיך לשחק כל החיים, גם תוך כדי קילוף פטריות, שטיפת כלים, עבודה במשרד, גידול ילדים, האזנה לקונצרטים. לפעמים אני שומעת נשים מספרות שאמן היתה צועקת עליהן "תניחי כבר בצד את הספר, בואי לקלף תפוחי אדמה" (אני נזכרת באמה המרירה של אלנה מהרומנים הנפוליטניים של פראנטה). האמהות שלנו לא היו מבינות מה היא רוצה מהילדה: הרי תמיד אפשר לקרוא שירים מהזיכרון גם תוך כדי הקילוף. איך אפשר להניח בצד משהו שנמצא בתוך הראש שלך? הספר אינו הנאה גנובה אלא חלק מהחיים, לצד תפוחי האדמה. גידול הילדים אינו "מטלה" אלא חלק מאותו משחק, באורך חיים שלמים, שמעורבים בו שירים ודמויות ספרותיות. הן נהנו לשחק איתנו.

האמהות שלנו לא כתבו, אבל הן היו הקוראות האידיאליות, דווקא מפני שלא היו סופרות או פילולוגיות, אלא מהנדסות אוהבות ספר. היום אני נתקלת לפעמים בזלזול

מצד אנשי רוח כותבי רוסית ב"מהנדסים", כביכול בעלי טעם ספרותי לא אנין במיוחד. אני מתנגדת נחרצות לזלזול הזה. בעיניי, טיפוס "המהנדסת הסובייטית" (היהודייה, לעיתים; אני עוברת ללשון נקבה ולעולם היהודי, מפני שזה מה שאני מכירה מקרוב), שאליו השתייכו האמהות שלנו, הוא סוכן התרבות החשוב ביותר במרחב המזרח-אירופי. אמת, הן לא תמיד היו חשופות ליצירה אוונגרדית, וכשנחשפו אליה, היא לא תמיד דיברה אל לבן. אבל הן אהבו בכנות את הספרות, הן לקחו אותה ללב, הן שמחו לכל גילוי של ספר טוב חדש, הן אף פעם לא זלזלו באף אחד ולא התנשאו על אף אחד, והן העבירו את אהבת הספרות לבנותיהן. שירת תור הכסף שרדה גם אחרי עשורי השכחה יותר בזכותן מאשר בזכות הפילולוגים גבוהי המצח מהמחתרת האוונגרדית של לנינגרד. הן הצליחו בכך, מפני שידעו לבקש מהספרות את מה שהאוונגרדיסטים ההם בוו לו, או התביישו לבקש: הנאה. הנאה מתוחכמת ועמוקה מבחינה אסתטית ורגשית, אבל הנאה.

קורא יכול וצריך לרכוש עוד ועוד השכלה ומיומנות בצריכת אמנות, שיאפשרו לו להרחיב את מגוון היצירות – כולל יצירות "אוונגרדיות" כמוכן – שסיבבו לו הנאה, אבל הוא לא יכול לוותר לאמנות על התכונה החשובה מכל – עצם היכולת להסב הנאה למי שצורך אותה, גם אם הוא לא יוצר בעצמו. יצירה לא חייבת למצוא חן בעיני כולם, וזה בסדר גמור אם היא מוצאת חן בעיני מעטים. אבל היא לא אמורה לוותר מראש על לבו של הקורא, הלא-יוצר-בעצמו. היא לא אמורה לוותר מראש, בהגדרה, על תגובה רגשית בלבה האוהב של אימא שלי ואנשים כמוה (במגוון וריאציות דוריות, לאומיות, מגדריות ואחרות), הקהל הנאמן ביותר שאי פעם יהיה לה. היא לא אמורה לשלול מראש את תפקידה כמשחק שאנו משחקים להנאתנו. ספר או שיר שאי אפשר לשחק בו – האין הוא בגידה בקורא, אות מתה ושלילה של רוח החיים?

כך אני חיה – כמהנדסת אוהבת ספר שפשוט עברה לצד הפעיל יותר של המשחק. אפשר לומר שבזכותו אני חיה. שום דבר עקרוני לא השתנה בכתיבה שלי מאז הימים שבהם חיברתי או תרגמתי שירים רק לשם שעשוע ומשחק תפקידים עם סשה. איכות הכתיבה השתפרה והשתכללה מאז – או כך אני רוצה לקוות. אבל המשחק הרצוף, שנוצר לראשונה אפילו לא בילדותנו, אלא, ככל הנראה, כאשר קודמותינו למדו לקרוא, נשמר וממשיך אל העתיד, על פני שפות וארצות שונות, למרות כל מאמצי הנסיבות ההיסטוריות והאישיות לקטוע אותו. כאשר עולה צורך לקרב בין פינות מרוחקות של המגרש, אני משחקת בתפקיד המתרגמת. כאשר האנרגיה של השפה והלב מתפרצת, אני משחקת בתפקיד המשוררת ומשתדלת לקלוע לסל הכי יפה שאפשר. אבל רוב הזמן אני עדיין משחקת בתפקיד הקוראת, ובתפקיד הזה אי אפשר להתעייף.

כמה מילים אחרונות כאן על סשה. התרחקנו עם השנים, אבל גם היא המשיכה לשחק. זה שנים רבות היא כותבת סיפורי פנטזיה מקסימים. היא אינה מפרסמת אותם בדפוס, אלא רק בבלוג שלה או במשלוח אישי לחברים. בימי ההולדת שלי אני מקבלת ממנה צרור סיפורים. סוגת הפנטזיה רחוקה ממני, והיה לכך תפקיד משמעותי יותר בכמעט-ניתוק בינינו, מאשר להגירה שלי ולמעבר לכתיבה בשפה אחרת. אבל אני קוראת את

סיפורה על עולמות בידיוניים בהנאה רבה ובאותה תחושה של קסם שהיתה למשחקים שלנו בילדות. רק שעכשיו אפשר גם לשתות יין – אם לא עם סשה עצמה, שאינה נוגעת באלכוהול, אז לפחות עם איזו נסיכה דרקונית שהיא המציאה. אני יושבת מול המחשב שלי בתל אביב, הדרקונית יושבת בבית קפה בבניין אבן ברחוב בידיוני כלשהו בעיר שמזכירה באופן מחשיד את המרכז העתיק של וילנה, אנחנו משיקות כוסות אמיתיות במרחב וירטואלי וממשיכות לשחק.